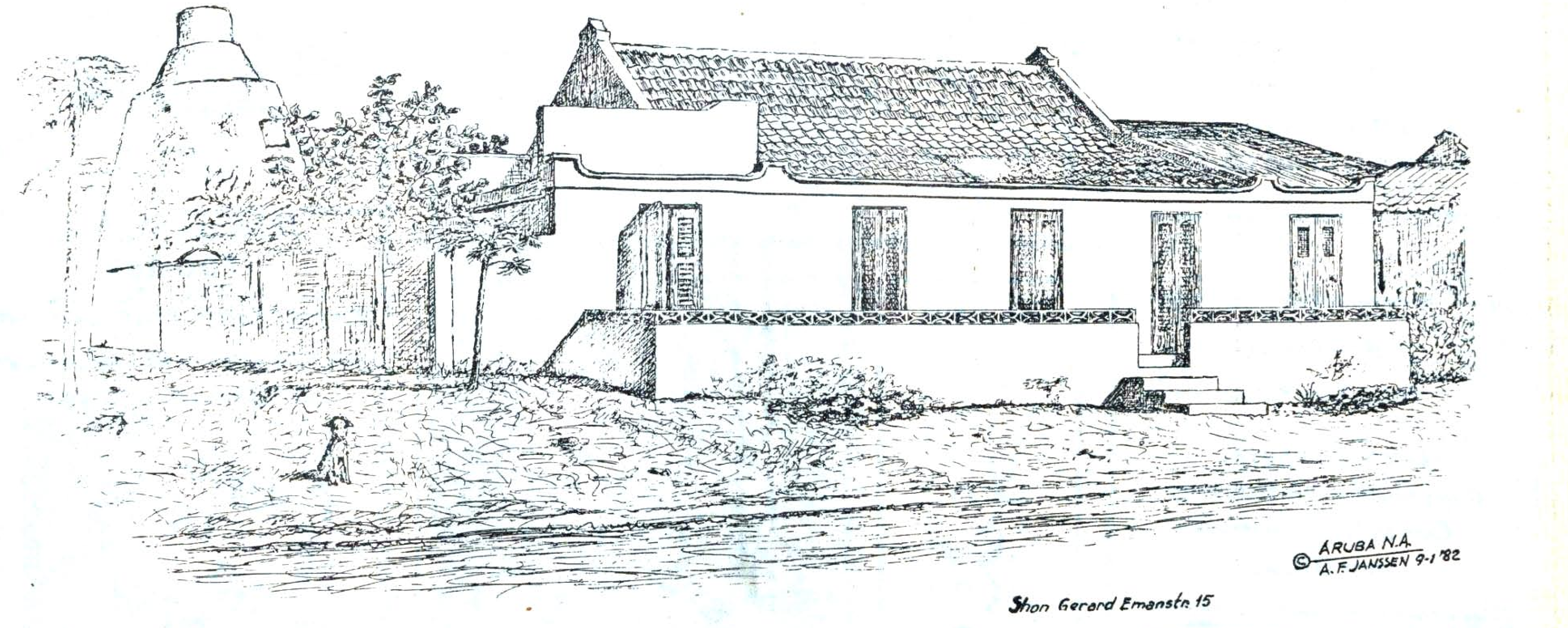

Kalkovens op Aruba

...een heel oude ambacht...

ORANJESTAD — In Hasselt, een rustig plaatsje met prachtige Oudhollandse huisjes, zijn begin van dit jaar vier antieke kalkovens weer in gebruik genomen. De oudste daarvan is in 1790 gebouwd. Zij zijn in gebruik geweest tot enkele jaren terug, toen ging de onderneming failliet, maar vijf ent-houslaste Hasselter ondernemers hebben het aangedurfd om die unieke kalkovens weer in gebruik te stellen.

Staatssecretaris, Mw. Langendijk kwam, burgemeester van Hout voerde het woord. Het was een bijzondere gebeurtenis, de opening van die kalkovens. In de toespraken werd naar voren gebracht dat de ambachtelijke produktie van schelpkalk bijna stil staat, dat de weer in gebruik genomen kalkovens de enige zijn in heel West-Europa.

Okay, maar wat raakt ons dat? kan een lezer vragen. Wij hebben ook een kalkoven, en nog wel een hele mooie, hij staat aan de Ranchostraat. En hij is niet in gebruik, maar zou best weer in gebruik gesteld kunnen worden. Vroeger werd immers schelpkalk op Aruba geproduceerd. Voor gegevens over die fabricage in vroeger tijden hebben wij ons gewend tot dé Aruba-kenner, de heer Julio Maduro. Hij heeft ook enkele doorsneden ter beschikking gesteld, terwijl de vader van pastoor Jansen van San Nicolas in zijn vakantie voor de tekening van de kalkoven zoals die vroeger was, heeft gezorgd.

KALK ALS GRONDSTOF voor pleisterwerk en specie is sinds overoude tijden bekend. De Chinezen gebruikten kalk om bouwstenen te voegen, na hen ook de Perzen, de Grieken en Romeinen.

Voor wat Aruba betreft staat vast dat in de achttiende eeuw kalk werd gebrand, maar wanneer men de specie bekijkt die gebruikt is voor de opvulling en versterking van de gespleten steenmassa's te Yanana, zou het kunnen dat reeds eeuwen daarvoor specie uit kalk bekend is geweest.

Zoals iedereen weet moeten schelpen worden verhit om in dat fijne gruis uiteen te vallen wat men bij de bereiding van specie nodig heeft. In Nederland gaat dat momenteel als volgt. De schelpen worden opgevist met grote sleepnetten uit de Waddenzee. Daarna worden ze in ovens verhit door gloeiend anthracietgruis. Na de verhitting worden de schelpen in het z.g. leshuis op een betonnen vloer gestort, en wordt er water overheen gegoten. Er ontstaat dan een chemische reaktie ten gevolge waarvan de schelpen als kalk uiteen vallen. De schelpen worden 'gelest', zoals dat heet.

Datzelfde brand-blus principe kende men bij de eerste kalkovens al, al zijn er wel verschillende systemen in gebruik geweest. Op Aruba brandde men de kalk in open 'haarden', als grondstof gebruikte men de kalksteen die overal aan de zuidkust in grote hoeveelheid te vinden is. De eerste kalkovens — als men van ovens wil spreken — stonden dus aan de zuidkust, en wel bij voorkeur op de 'skerpi', de koraalrifplateaus, of op de cay, dat is; het rif voor de kust.

Eerst werd een stapel brandhout op de grond gelegd van drie bij drie meter, en zo'n dertig á veertig cm hoog. Daarop legde men een laag kalksteen tot een halve meter, dan weer hout, dan weer steen, om en om, tot meer dan manshoogte. Dan was de 'kalkoof' klaar. De opzet was eenvoudig genoeg, maar er was een probleem: dat de kern niet goed brandde omdat de trekking van binnen onvoldoende was. Er is wind genoeg op de skerpi, maar hij moet in de kalkoof kunnen komen. Wat deed men dus? De bouwers zochten agavestengels, lang en droog, en zetten die rechtop in de stapel, dan krijg je bij het branden een soort schoorsteen waardoor de zuurstof bij de binnenste lagen kan komen. De onderste laag hout werd aangestoken en daarna was het gewoon afwachten tot de hele stapel geleidelijk aan in brand raakte. U kunt het principe in beeld zien op afbeelding A.

Een ander systeem was dat men eerst een kuil groef tot een diepte van een meter en van daaruit omhoog begon te werken, laag om laag, weer tot manshoog boven de grond. Zo'n kalkoof bereikte wel een hoogte van drie meter, en leverde natuurlijk ook meer kalk. U ziet: vanaf het begin zijn de branders aan het experimenteren geweest om een methode te vinden die gemak en rendement recht evenredig aan elkaar verbond. Wij doen al niet anders. U ziet het op afbeelding B.

Maar nu verder: De kalkbranders hebben er bij gestaan tot kalkoof rokend en laatend in gloeiende as is verzonken. Dan is de tijd om te blussen aangebroken. Zij goten eenvoudig het water over de nagloeiende massa heen, dan brak het gesteente vanzelf al tot poedervorm. Maar wie denkt dat zij zeewater gebruikten heeft het mis, want pleisterwerk waar zout in zit gaat schilferen. Iedereen weet dat gepleisterde muren op Aruba vaak aan de onderkant die neiging vertonen. Dat komt omdat met de regen het zout uit de bodem in de muur naar boven trekt. Laat staan dat men bij de kalkbereiding al zout water zou gebruiken. Men haalde het water meestal uit een nabije put, als het niet anders kon werd brak water gebruikt, toen gebruikten zij het om kalk te blussen, wij gebruiken het nu als drinkwater.

Nog weer een ander systeem was om midden in de brandstapel een koker op te laten, vertikaal tot op de bodem, en die te vullen met brandhout, zoals u op beeld C kunt zien, wat een bovenaanzicht is. Ook waren er horizontale lagen brandhout. Deze 'flambao', zoals deze kalkoof werd genoemd, werd van bovenaf aangestoken, door de trekking zoog het vuur naar de diepte en tastte de horizontale lagen aan.

Ook hebben de bouwers geëxperimenteerd met windschutten, want soms was de wind zo strak dat de stapel niet wilde branden. Dat is op afbeelding B in beeld gebracht.

Ook het gebruik van de rechte brandstof heeft de bouwers hoofdpijn bezorgd. Anthracietgruis is immers op Aruba niet, zij moesten het met hout doen. Harde houtsoorten, zoals druif, wayaca, watapana, vermeden zij, want dit hout verkoolt, en vormt grote hoeveelheden as die onvermijdelijk door de kalk heen komt. Zij zochten bij voorkeur de zachtere houtsoorten, zoals mangrove, fofoti (de witte manguel), kifiti, en kibrahacha. Er zijn mensen die geloven dat kibrahacha zoiets als 'bijlenbreker' betekent, en op grond daarvan denken zij dat het hout wel ijzerhard moet zijn. Maar Kibrahacha is een Indiaans woord uit Peru afkomstig, en de houtsoort is zacht. De hitte van de genoemde houtsoorten is voldoende, en zij verteren nagenoeg kompleet, in de kalk is de as niet terug te vinden.

Nu de officiële kant van de zaak. Laat de kalkbranding een industrie geweest zijn, dan krijg je al gauw te maken met de Overheid. Je moest toestemming hebben om een kalkoof in gebruik te stellen. Tot het einde van de achttiende eeuw was toestemming van de Commandeur voldoende. Je ging, je vroeg, zei hij ja, dan was de kous af. Eenvoud was ook hier kenmerk van het ware. Met de komst van de heer Borchard Specht, dus na 1792, begon de Overheid een vijfde deel van de produktie voor zich op te eisen. Die kalk droeg je af, en daar werden dan de Landsgebouwen van opgemetseld en bepleisterd. De meeste gebouwen op Curaçao uit de vorige eeuw, zo heb ik mij laten vertellen, zijn gebouwd met Arubaanse kalk. Misschien is dat een bouwkundige hint voor de voorstanders van een hecht en duurzaam samenwerkingsverband?

Laat in de vorige eeuw, na 1980, begon men op Aruba ovens te bouwen van steen met een schoorsteen er op, zo van het model dat wij uit de Ranchostraat kennen. Het grote voordeel van die stenen ovens was, dat men minder brandstof nodig had, omdat de trekking van de wind zoveel beter was. Daardoor werd de kalk nog schoner, en kon het eindprodukt onder garantie worden gesteld. Omdat de ovenmuren telkens gloeiend heet werden, gebruikte men (o, paradox!) geen kalk voor het voegen van de stenen, maar klei, die steenhard werd. Ook de binnenkant van de oven werd met een kleilaag bedekt, soms was het een mengsel van klei, leem, en kalk, wat nog beter bleek te zijn. Op bepaalde hoogten liet men van binnen een steen uitsteken waarop een rooster kon worden gelegd. Als dan de oven was uitgebrand viel het gesteente niet meteen uit elkaar tot een ordeloze hoop.

De oven aan de Ranchostraat dateert uit 1890. Ene Santiago Tromp, die handelaar en zeeman was, heeft hem gebouwd, een beetje in de hoogte vanwege de wind. Als hij van een zeereis even thuis was, brandde hij gauw een lading kalk, gaf de Overheid zijn deel, en streek het (beetje) geld op. Zo onderhield hij zijn gezin. De kalkoven aan de Ranchostraat is, zo bezien, een monument voor de ijver van een huisvader.

Tot in de twintiger jaren heeft Santiago's oven dienst gedaan, toen kwam de goedkope Venezolaanse kalk op de markt die men nu nog overal kan krijgen. De oven ging dicht, verviel, maar werd niet vergeten. De in het rond liggende stukken 'piedra muher', de drijvende koraalsteen, die men zo graag voor de kalkbranding gebruikte, getuigden nu van het verleden. De heer Julio Maduro heeft zich over het bouwwerk ontfermd en eigenhandig geheel gerestaureerd. De liefde voor de resten van het verleden past geheel in deze tijd. Het partikulier initiatief werd van hogerhand erkend: sedert ongeveer 1970 behoort de oven aan de stichting STINAPA-ARUBA. En wie weet zal in de toekomst de verbrandingsrook weer uit de schoorsteen omhoog kringelen om toeristen de weg te wijzen naar een plaats waar een heel oud ambacht met ere in stand gehouden wordt!

HARMEN GEURS

Fig. A

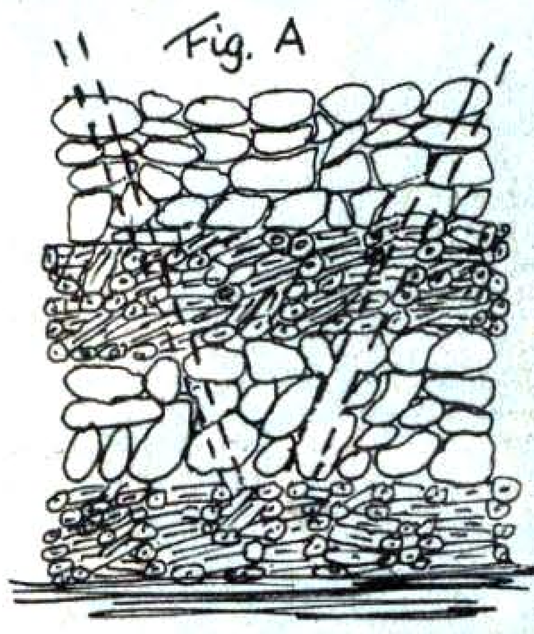

Fig. B

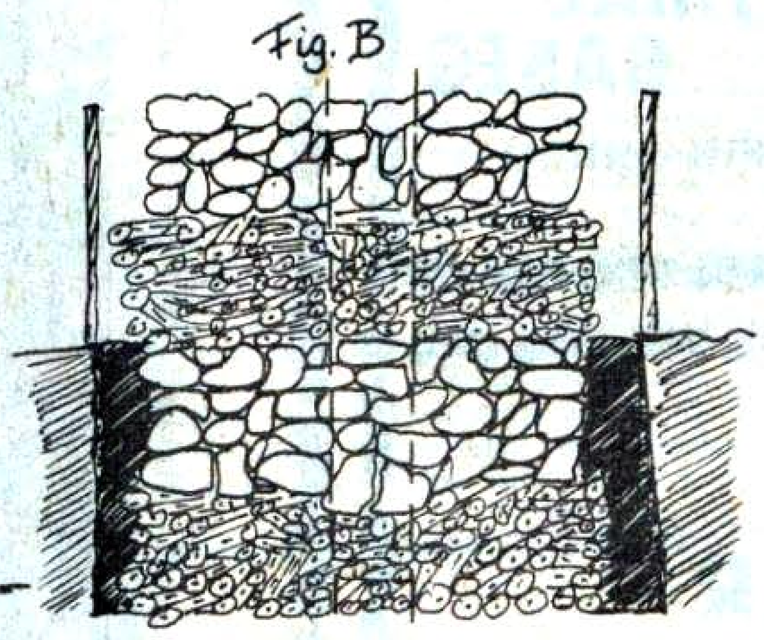

Fig. C.